

5 Moskiternas dal

— JA, SOM SAGT, när jag öppnade dörren till saloonen, fick jag syn på ett sällskap som kvickt kom mej att tappa hakan, sa Jonas Petrus där han gick och höll i kopplet på sin tungt laxöringlastade ledarhund. Vid ett bord intill bardisken satt fem små karlar av ett slag som jag bara sett på vykort förut. Jag förstod ändå tvärt vad folk det var och jag undrade storligen var de hade kommit ifrån och vart de ämnade sej. Det var fem lappar och vid deras fötter låg tio lurviga renhundar.

Jag gick fram och hälsade på dem på svenska och fick svar på samma språk. Det var ett trevligt möte, och jag som hade valpengarna i fickan sa åt bartendern att sätta fart på flaskorna. Och så småningom fick jag reda på vad de var ute i för ärende.

Det var så att Alaskaguvernementet hade beslutat att försöka med renskötsel på tundrorna uppe i norra delen av landet. Från Sibirien hade man köpt renar och för att få instruktörer som skulle lära eskimåerna konsten att sköta en renhjörd hade man vänt sej till Norge, och de här lapparna hade nappat på kroken. Tre av dem var norsklappar och de andra från Norrbotten, svågrar till en av norrmen.

Från Vardö hade de över Liverpool och New York tagit sej till Seattle på västkusten, och därifrån hade de fått

skjuts med en patrullbåt till Valdez. Följande dag skulle de vidare mot norr, så långt havet gick öppet. Där skulle båten vända och lämna lapparna att klara sej ensamma.

— Men vi vill int' far' ensamma, sa Per Thuuri från Torneträsktrakten, vi kan ju int' språk' med folket som vi träff'. Du som kan tala med mest alla kund' gärna följ' med oss. Vill du det?

Det klack till i mej. Förbaske mej skulle jag inte resa med dem om jag nu fick för tjänstemannen som var bas för expeditionen.

Vi gick till båten och träffade honom, och sedan lapparna genom tolken ombord förklarar att de ville ha mej och ingen annan med sej, så ordnades saken raskt. God avlöning skulle jag få.

På juldagsmorgonen startade vi och ångade sydväst efter Alaskahalvön till Unimakön där vi satte nordlig kurs in i Berings hav. Ungefär femton mil hitom Saint Michael i södra änden av Nortonsundet steg vi i land med vår utrustning, de tio lapphundarna och arton eskimåhundar. Under resan hade jag fått alla behövliga uppgifter och instruktioner, så vi tog farväl av båtens besättning, spände eskimåhundarna för tre slädar och körde åstad.

Lapparna hade inte kört hundspann förut, och de gillade inte hundar som dragare. Nej, renar skulle det vara, och de sa till mej, att bara de kom i lag med någon vildrenshjörd så skulle det bli annat av. Det var ju för tokigt, menade de, att köra med djur som man måste frakta mat med sej åt — en av våra slädar var fullastad med torkad laxöring — när det överallt fanns fin mossa till mat åt renar, och de hade ju rätt.

Dagarna gick och provianten vi hade minskades fort. Lapparna åt så jag blev alldeles paff. De proppade magarna fulla varje rast. Jag sa åt dem att vi måste ransonera, men de bara skrattade åt mej.

— Man ska ät' när man har mat, när man int' har nån, så får man låt' bli. Det går bra det här, sa de.

Ja, det gick ju bra. Några vildrenar såg vi inte till under första delen av färden men vi hade turen att komma mitt upp i en indianby där det var fest, en »potlatch» som infödingarna säger, och vi blev väl mottagna. Det var hövdingen på platsen som hade arrangerat den, och jag såg strax vad slags fest det var fråga om. Man höll på att mitt i byn resa en totempåle och när jag granskade den så märkte jag att det var en försäkringspåle.

Kanske det är bäst att jag berättar lite för dej om totempålarna för du känner väl till lika lite om dem som alla andra. Förbaske mej om jag har träffat mer än två människor som inte har trott att totempålarna var nåt slags avgudabilder. Det är de inte alls!

Det indianska ordet »totem» betyder tecken, ett tecken som symboliserar en familj, en släkt eller en stam. Det kan vara en groda, en örn, en bäver eller en björn som stammen har som symbol och som den har avbildat i trä och sedan placerat överst på en påle.

Det är ingen som vet när indianerna började skära i trä och resa pålar, men man tror inte de gjorde det förrän de fick knivar av stål. Jag tror inte det finns nån som kan hålla ordning på de olika totempålarna men man skiljer i huvudsak på tre grupper. Gravpålarna, som har en öppning på baksidan där den avlidnes aska förvaras och på

krönet den symbol som den dödes släkt gör anspråk på. Så har vi historiepålarna som har rests på grund av en eller annan viktig händelse som har inträffat. Där finns en symbol i toppen och under den figurer som visar varför pålen har tillverkats. Det är inte vem som helst som kan »läsa» historien som figurerna berättar, det fordras stor kunskap till det. Ibland kan bara ägaren och skulptören göra det. Till samma grupp som historiepålarna hörde den här försäkringspålen som höll på att resas. Jag förstod det var en stor hövding som bodde i byn, för trädslaget som pålen var gjord av var gul ceder, och den fanns inte här uppe utan hade fraktats många mil söderifrån.

Festen hade pågått i ett par tre veckor och närmade sej slutet. För varje dag som hade gått hade hövdingen gett bort en del av sina ägodelar, och det skulle han hålla på med tills han inte hade mer än en trasig filt kvar. Det var så bland indianerna på den tiden att den som gav bort sitt gods förvärvade stor ära och ryktbarhet. Och det kan man ju hålla med om att det var fint och ädelt gjort om saken varit slut med det för givarens del, men så var inte fallet. I stället var seden den att hövdingen, när han kom som gäst till en annan potlatch, hade rätt att fordra skänker av större värde än dem han själv hade gjort sej av med.

Den här försäkringspåle's figurer berättade om festens storlek, och att ägaren nu kunde se framåt mot en ålderdom höljd av ära och utan fruktan för att mat eller bränsle skulle fattas i hans tält. Han var just som pensionerad nu och hade sin pension säkrad.

Så finns det skampålar som restes när två hövdingar hade gjort en överenskommelse och den ene hade brutit

sitt ord eller på annat sätt uppfört sej ohederligt. Den kränkte hövdingen hade rätt att framför sitt tält eller hus uppställa en påle med antagonistens symbol. Detta var den största skandal nån kunde råka ut för, och för det mesta räckte det med att hota att resa en skampåle för att få löftesbrytaren att uppfylla det han hade lovat göra.

Man kan säga att totempålarna kom till för att bevara åt eftervärlden en släktlegend eller en familjehistoria. De är ett slags krönikebok.

Den här hövdingen var en fin karl, och han bjöd oss på det bästa han hade. Lapparna åt så jag trodde de skulle spricka. Gåvor fick vi också, och när hövdingen bad mej välja så passade jag på och tog några solglasögon som var tillverkade av valrossbetar, för solen började titta fram och jag ville inte bli solblind. Indianerna hade slipat en bit av en valrossbete till ett tunt skal som skyddade ögonen och som man gott kunde se igenom när det var stark sol. Hövdingen trugade också på mej sin bästa och dyrbaraste filt, dyrbar för att det fanns massor av pärlemorknappar på den. Det var så att när ryssarna var basar över landet så erhöll indianerna en pärlemorknapp i betalning för varje pälssälskinn de levererade till de ryska pälsuppköparna. Många av de gästade indianerna hade också de massor av pärlemorknappar fastsydda vid sina filter. Ju flera knappar de hade, ju rikare ansågs de vara. När jag blev ägare till den här filten som hade de flesta knapparna ansågs jag stormförmögen efter indiansk måttstock.

Ja, jag knusslade inte på de skänker som guvernementet hade skickat med utan delade ut av dem när jag ansåg det lämpligt.

När vi hade festat i tre dar tyckte jag det var nog och ville fortsätta resan. Men det ville inte lapparna.

Renarna från Sibirien skulle finnas på en plats ovanför Kap Nome och skulle skötas av säljarna tills lapparna kom fram. Så var det bestämt, och det var alls inte noga vilken dag det skedde. Här skulle festas och därmed jämnt. Och jag vill lova att det festades.

En morgon uppenbarade sej alla lapparna endast klädda i filter av sämsta slag, och när jag gick genom byn för att se efter var deras fina dräkter hade tagit vägen hörde jag kvinnosträtt och stoj inifrån ett tält. När jag slog upp dörrskinnet satt fem jäntor där iklädda lappdräkterna.

Lapparna hade haft potlatch de också!

Nå, jag fick tillbaka kostymerna sedan jag hade offrat en del speglar och pärlor, och så fortsatte vi färden.

Djurlivet var dött i kustlandskapet, och jag styrde nu rakt öster ut för att komma i lag med de hopar av rentjurar som enligt indianerna skulle finnas där. Det är nämligen så med vildrenarna, eller rättare sagt var så förr, att korna, ungdjur och årskalvar på försommaren vandrade upp till Ishavets kuster och så sam ut till de många öar som finns där, medan de äldre tjurarna stannade på tundran eller i skogarna. Under senhösten vandrade korna, ungdjuren och de kalvar som hade kommit till söderut och till de väntande tjurarna. När eskimåerna vid kusten fick moderna skjutvapen och började massmord på vildrenarna, la dessa om sina färdvägar och övergav de stråk de hade begagnat sedan urminnes tider, och de flesta hjordarna stannar nuförtiden på tundran och i skogarna och bryr sej inte om att gå upp till Ishavet, vilket inte är bra. På öarna

var korna och kalvarna skyddade från vargarna som är deras värsta plåga, och där finns också mycket färre insekter än på fastlandet.

Nå, de tjurar det nu var fråga om var unga djur som avvaktade den tid de skulle växa i styrka och kunna ta upp kampen med de äldre om kornas gunst. Vid foten av ett stort berg upptäckte vi färskas renspår, en stor hjord hade dragit fram. Jag sa till lapparna att nu skulle vi skjuta så många renar vi hade användning för som mat åt oss själva och hundarna och så fort som möjligt, men det var inte lapparna med på. Nej, först skulle de undersöka terrängen och se efter om det inte gick att ta nån ren levande. De var leda på hundkörning nu.

De sa åt mej att slå läger och sköta om spannhundarna, och sedan gav de sej i väg med sina små lurviga bestar i hälarna.

Det gick ett dygn, flera dygn, en hel vecka, men inga lappar kom tillbaka. Jag var inte ett dugg rädd för att de råkat ut för nåt galet, de där gossarna kunde minsann ta vara på sej själva i vildmarken. Till vildmarksliv var de födda. Det enda jag fruktade var att de hade råkat komma på nån indianfest igen, då skulle det nog dröja ett tag innan de visade sej. Jag gjorde ett par smärre utflykter och lyckades skjuta två renar, och så satte jag ut ripsnaror i buskarna och fick massor av fåglar. Hundarna och jag mådde gott, för det var lugnt och klart väder.

På eftermiddan tionde dan blev draghundarna oroliga. De visade tydligt att nåt ovanligt var på färde. Snart hörde jag renhundarnas korta, ilskena gläfs, och där såg jag också några vildrenar storma fram. Jag ryckte åt mej bössan och

höll mej beredd. Så sänkte jag geväret och bara glodde. Bakom renarna, sittande på träbitar av nåt slag, kom lapparna. De körde fram mitt för mej och höjtade ett kommandorop, och renarna stannade tvärt. Lapparna skrattade gott när de märkte min förvåning och talade om att de inte haft så svårt arbete med att fånga och tämja djuren.

De hade följt renarnas spår och studerat deras vandringleder. Vid de stigar som trafikerades mest hade de satt ut snaror och så med hundarnas hjälp skrämt i väg renarna i önskad riktning och fångat dem. Så hade de gjort tjurarna till oxar och fått dem snälla och fogliga till humöret. Ja, de var inte borta, de där småpojkar.

Sex vildrenar hade de fångat och tämjt, och vi spände dem i par framför våra tre slädar och körde. Kors vad det gick undan!

På tundran låg snön packad och hård så det var lättföre riktigt. Det är förresten fint före nästan jämt där. Hundarna fick springa lösa. Vi höll åt väster och när vi kom till Nortonsundet följde vi det till nordligaste hörnet och tog så rakt västlig kurs igen och kom till Kap Nome, där det då endast bodde eskimåer och indianer.

Enligt mina instruktioner skulle vi åka till en plats som hette något så konstigt som Nunatschuagamiut och läg inne i en liten vik av Berings hav. Hos en missionär där skulle vi få besked var de sibiriska renarna höll till. Innan vi gav oss av tillverkade vi med hjälp av ett par eskimåer sex renslädar av en typ som de kände till från Sibirien, där de hade släktingar och ibland var på besök. Det blev lätta men starka slädar med ordentliga sittplatser. Man satt på en stol och hade fötterna på medarna.

I slutet av mars kom vi till — ja, jag nämnde namnet nyss och inte långt utanför den platsen fanns renhjorden och deras ryska vårdare samt de eskimåer som hade uttagits att lära renskötsel.

Jag hjälpte till att räkna renarna, och vi fick dem till tolvhundraåtti stycken. Det stämde med det antal som de små knotiga gubbarna från andra sidan Berings sund hade uppgett. Innan de for hem över isen blev det förstås en avskedsfest, en fest som räckte i tre dar. När den var över skildes vi.

Lapparna delade upp eskimåerna i fem troppar, en på dem var, och renarna i fem hjordar, tog var sina två hundar och började undervisningen. Allt eftersom eskimåerna blev fullärda skulle de i sin tur bli instruktörer. Det syntes att både människor och hundar trivdes med att börja arbeta.

Jag träffade dem inte mer, men jag vet att det gick bra för lapparna. De skötte sej fint och la den grund som Alaska har byggt sin renskötsel på. Allteftersom hjorden ökade fick de eskimåer som blev kunniga renskötare nåt hundratal renar, och nu äges så gott som alla renar där uppe av eskimåer. Renarna trivs utmärkt, det kan man förstå av att de förökade sej så att det 1928 fanns 750 000 tamrenar. Därtill kommer de 200 000 djur som har slaktats för att fylla eskimåbefolkningens behov av kött och kläder.

Per Thuuri är väl lika gammal som jag ungefär, och han lever och verkar fortfarande däruppe. Han är inspektör i renväsendet och har gett ut en instruktionsbok för renskötare som inte bara läses av Alaskaeskimåerna utan

också av deras släktingar i Canada, där man 1935 importerade tamrenar från Alaska. Thuuri bor på en ort som heter Nagnith, och där sköter han förutom sin inspektörsbefattning också posten.

Jag visste inte riktigt vad jag skulle ta mej till medan jag väntade på guvernementets inspektionsbåt som jag skulle få följa hemåt, men så kom jag tillsammans med Stepanovitsch Korrinoff och då blev det inte långsamt längre. Korrinoff var en rysk missionär som hade dröjt sej kvar i Alaska. Han var gammal, ful och lortig, men han hade tumme med infödingarna som han var som en far för.

Han hade låtit bygga en skola, och där undervisade han indian- och eskimåungar så det stod härliga till. Han var snabb i hjärna och tunga, men kroppen var det sämre med. Latare människa när det gällde att röra på sej har jag inte träffat. Han orkade inte ens gå till skolhuset eller till det lilla huset ute på gården utan skulle ha skjuts dit. Ett hundspann skulle finnas utanför hans dörr dan lång när det var snöföre. Var det barmark fick fyra infödingar bära honom i en slags bärstol. Han var en riktig pascha, Korrinoff.

Under sina många år i arktiska trakter hade han sysslat med zoologiska undersökningar, och hans kunskap om djuren där var nåt enastående. I spritburkar hade han alla möjliga sorters kryp, däribland över femti olika slags maskar som levde i gölar nedanför isbergen. Han kallade dem ismaskar, och han visste också hur de fick sin näring och kunde existera i isvattnet. Han hade begärt anslag från myndigheterna för att kunna fortsätta sina studier

och med samlingarna och hade fått svar att han kunde få det mot att han levererade sitt material till ett museum.

Bland hans uppstoppade djur fanns ett som inte liknade nåt som jag har sett eller hört talas om. Korinoff frågade mej vad jag trodde det var för nåt, och jag svarade att närmast hörde väl djuret till myggsläktet

— Ja, sa han, de här djuren suger blod och deras läte liknar moskiternas, men jag tror ändå inte att de hör hemma bland dem. Tills vidare kallar jag dock den där krabaten för »Moskiten från Unripe Gold-dalen».

— Unripe Gold-dalen, Omoget gulddalen, det var ett konstigt namn, sa jag.

— Det är så, ser du, berättade prästen, att många mil härifrån finns en dalgång där den här sortens moskiter håller till, och där finns också en silvervit metall som indianerna tror är guld. Guld som inte har legat så länge i jorden att det har fått rätta färgen och tillsvidare är värdeöst. När de hittar en sådan metallbit brukar de gräva ner den för att den ska ligga till sej.

— Den dalen skulle jag vilja se, sa jag.

Ja, ryssen hade ingenting mot att fara dit, och nästa morgon bar det åstad. När hundarna efter flera dars färd i sydlig riktning travade fram till kanten av en lång och djup dal, hejdade Korinoff dem.

— Här är det, sa han, och vi måste lämna hundarna här uppe. Vi kan inte ha dem med längre, tyvärr.

— Varför det? frågade jag. Det går ju ett slags väg nerför branten där det går bra att köra.

— Ja, ja, suckade ryssen, tror du inte jag vill åka. Bråka

nu inte utan se till att bössorna blir laddade och följ sedan mej.

Vi hade inte gått så värst långt förrän jag fick syn på spår efter en björn som nyligen hade gått ur idet och som hade haft väldigt bråttom. Han hade kastat hit och dit och ibland hade han vältrat sej i snön. En bit längre ner fick vi syn på björnen, där han låg som en annan säcktrasa. Det var just inte mer än huvudet och skinnet kvar av honom.

— Så där hade våra hundar snart sett ut om vi hade tagit dem med, sa Korinoff. Moskiterna här tar död på en hund på ett litet nafs. Vi ska se om de tänker ge sej på oss.

Jag tittade på gubben men sa ingenting. Var inte han rädd för de stora myggorna, så inte tänkte jag låta skrämma mej.

Så hörde jag ett fasligt surrande närma sej, och i nästa ögonblick fick jag syn på moskiterna. De var stora som örnar och hade långa näbbar och ännu längre spröt där bak som vippade hit och dit. Jag gav eld tvärt och då vände flocken utom två djur som satte kurs rakt på oss. De såg inte nådiga ut när de kom flaxande med näbbspjutet utsträckt framför sej. Prästen sköt den ena och jag klappade till den andra med bösskolven.

Nu hade jag haft kontakt med moskiterna och ville ta en titt på den där metallen. Vi hittade en del på ett ställe där vatten och kyla i förening hade sprängt stora jordsjok ur dalsidorna. Det var bitar i storlek som nuggets, som guldklimparna här i Yukon, och lika dem till formen, men färgen var en annan. Jag plockade ihop en hög och ville

ta dem med hem, men prästen sa att jag skulle bära moskiterna till släden, och den bördan räckte till menade han.

– Det där skräpet, sa Korrinoff och sparkade i metallhögen, kan gärna ligga här. Du kan hämta det en annan gång.

Och jag min dåre lydde honom och tog inte minsta lilla stycke med mej. Det var meningen att vi skulle resa tillbaka senare när havet blev öppet, för dalen låg alldeles intill det, men det blev inte av. När patrullbåten kom i slutet av maj fick jag och prästen ett jobb som gjorde att vi glömde alltihop.

Långt efter besöket i Moskiternas dal fick jag veta att ett par prospektare startat ett gruvföretag i den. Ett företag som gav dem och fortfarande ger dem en inkomst om två miljoner dollar per år.

Du har väl gissat vad det var för slag metall jag hittade. Just det! Platina var det! Den dyrbaraste av alla ädla metaller!

Killer whales 6

NÄSTA MORGON kom en indian med ett brev till Old Joe. Det var från ingen annan än vår gemensamme vän Harry McLean som ville att Jonas Petrus skulle komma till Dawson för att »se» honom och en annan person.

Vi gav oss i väg och träffade Harry och hans sällskap, en representant för en zoologisk trädgård, amerikan och en trevlig karl. Jänken var ute efter en del djur och ville höra om Old Joe hade tid att hjälpa honom att fånga dem.

– Tid! Visst sjutton har jag tid, men jag vill inte. Djuren ska inte leva i burar. Förresten så finns de där djuren inte häromkring, men gå norr om Forty Mile, där är det inte ont om dem, sa Joe.

Amerikanen tog inte avslaget så hårt och vad jag kunde förstå så var anbudet inte så allvarligt menat. McLean hade väl berättat om Old Joe och jänken ville träffa honom. Samtalet gick inte så smort, Jonas Petrus muttrade och undrade vad fasen det var för mening att lura honom ut på en sådan långpromenad, men när amerikanen började berätta om sina djurfångster här och där på jordklotet spetsade han öronen. En timme väl malde amerikanen på, och när han hade slutat så slog Jonas Petrus näven i bordet så glas och flaskor höll på att resa all världens väg.

– Du har varit med om mycket efter vad du säger själv,